

Коваленко Н. П.

аспірант Національної академії керівних кадрів культури і мистецтва

І. ГОНЧАР ТА ЙОГО МИСТЕЦЬКО-ЕТНОГРАФІЧНИЙ АЛЬБОМ «УКРАЇНА Й УКРАЇНЦІ»

Анотація. Стаття присвячена творчій діяльності І.Гончара зокрема, рисункам, графіці, графічним аркушам мистецько-етнографічного альбому «Україна й Українці», яка являє собою важливу складову минулого і сучасного української культури та мистецтва.

Ключові слова: І.Гончар, графіка, рисунок, мистецько-етнографічний альбом, новітні технології.

Аннотация. Коваленко Н.П. «И.Гончар и его художественно-этнографический альбом Украина и Украинцы». Статья посвящена творческой деятельности, И.Гончара в частности, рисункам, графике, графическим листам художественно-этнографического альбома «Украина и Украинцы», которая представляет собой важную составляющую прошлого и настоящего украинской культуры и искусства.

Ключевые слова: И.Гончар, графика, рисунок, художественно-этнографический альбом, новейшие технологии.

Annotation. Kovalenko N.P. «I Honchar -graphic and Ukraine and Ukrainians». Article is devoted to a variety of creative activities, including pictures, graphics, graphic sheets art ethnographical album «Ukraine and Ukrainians». And represents an important part of the past and contemporary Ukrainian culture and art.

Keywords: I.Honchar, graphics, drawing, artistic and ethnographic album, latest technology.

Актуальність теми. В наші часи бурхливого розвитку новітніх інформаційних технологій людина стає власником значної кількості комунікаційних засобів і знань, обсяг яких стрімко зростає. Так, за підрахунками вчених, величина оточуючого її інформаційного поля подвоюється кожні 5 років.

Нові комп'ютерні технології загрожують внутрішньому світові людини, все більше оволодівають віртуальною реальністю, задовольняючи через неї її естетичні потреби і потребу у спілкуванні, людина стає все далі від самої себе.

Актуальна модель розуміння людини переставє включати в себе деякі поняття. В епоху великих швидкостей змінюється просторово-часова ситуація, можуть виникати серйозні проблеми в області «екології культури».

Цей термін ввів академік Д.С Ліхачов, який вважав, що людина не тільки біологічний організм, а і збудований ним культурний осередок, в який входять традиції, закладені поколіннями, та який потребує до себе дбайливого ставлення. «Если природа необходима человеку для его биологической жизни, то культурная среда не менее необходима для его духовной нравственной жизни» [2, с.205-207].

Історичні зміни у різних сферах життя поставили нові задачі перед тими інституціями, які пов'язані з культурою та мистецтвом:

- змінились соціальні норми відношень між мистецтвом і глядачем, між музеями, галереями і фінансово-економічними структурами;
- традиційна класифікація видів мистецтва втратила своє значення для багатьох сучасних витворів мистецтва. Наприклад: графіка вийшла з площини у простір, скульптура стала інколи живописним початком. Об'єкти, в яких головним стає живописний чи графічний підхід, інколи неможливо вмістити в межі живопису чи графіки за матеріалом. З'являються інсталяції, які рухаються, світяться, мають звучання зникаючі на очах глядача об'єкти. І навіть сама експозиція розуміється як закінчений синтетичний витвір мистецтва;
- і мабуть як протиположності інтерактивному мистецтву на сьогодні самоцінність стає рідше, яка зроблена руками, бо матеріальність предмету впевнює більше та яскравіше ніж віртуальність, яка покликана вразити глядача своєю непередбаченістю.

В наші часи набуває особливого значення індивідуальність, рукотворність твору мистецтва в історичному, культурницькому, філософському, мистецтвознавчому та соціокультурному аспектах.

В останні роки активний зріст національного самовизнання викликав у народу нашої держави неабияку зацікавленість до своєї історії та традиційної культури і визначив позитивний вплив етнокультури на зростаюче покоління. Відомо, що етнокультура кожного народу має свій унікальний пласт матеріальних та духовних цінностей. До таких скарбів українського мистецтва та культури відноситься творча діяльність художника, фундатора музею народно-прикладного мистецтва І.М. Гончара. Його музейна колекція, де представлені зразки народного мистецтва та деякі

Надійшла до редакції 19.11.2012

твори самого майстра, видається дуже цінною бо розкриває культуру предмету і являє собою джерело натхнення творчості майстра. Мистецтвознавець Г. Богданович, упорядник та автор вступної статті до альбому-каталогу скульптурних та графічних творів І. Гончара відмічає, що на початку 60-х років творча манера майстра змінюється під впливом української народної творчості, коли художник по новому осмислює пластичну форму – більш широко і узагальнено, тобто в своїй творчості І. Гончар не тільки не відокремлює народне мистецтво від академічної реалістичної школи, а і доводить, що одне є впливом та невичерпним джерелом другого.

Спеціальні публікації, розкриваючи різноманітні аспекти заявленої в статті теми, можна умовно розділити на наступні групи :

- праці довідкового характеру, в яких подаються деякі відомості з життя та творчості І. Гончара в контексті художнього життя України – каталоги його творів, графічні та мистецько-етнографічні альбоми;
- публікації в періодичних виданнях, в яких викладені окремі факти життя і творчості Гончара, репортажі, фото найвідоміших робіт, що відображено в статтях Н. Поклад, Т.Пошивайло, О. Пошивайло, Г. Богданович та ін.;
- спеціальні праці в фахових виданнях, де містяться відомості про історію виникнення та розвитку мистецтва рукописної та друкованої книги, а також інформація стосовно графічного дизайну в оздобленні книги;
- публікації, присвячені мистецтву рукописної української книги, творчості сучасних художників-дизайнерів в галузі поліграфії та описання творів, тенденцій і напрямків в мистецтві рукописної книги, що являє собою унікальний матеріал для аналізу специфічних можливостей існування графічних технік мистецтва книги;
- головним джерелом дослідження є щоденники та величезна кількість графічних альбомів, рисунків, ескізів майстра.

Однією з пріоритетних цілей творчого життя І. Гончара за його свідченням було створення історико-етнографічного мистецького альбому "Україна і Українці". В ньому графіка І. Гончара представлена рисунками, етюдами, графічними аркушами, що стали результатом титанічної праці над етнографічними матеріалами. Завдяки відповідальності художника, його професійності та таланту ці твори являються точними документами, що відображають історичні, культурні, мистецтвознавчі, соціокультурні процеси понад сорокорічного періоду. У творчому доробку майстра представлені малюнки та штудії різних часів, а також відображені переживання історичних подій, описаний процес створення того чи іншого твору, життєві колізії.

В тяжкі голодні 30-ті роки Гончар працює на посаді художника-оформлювача на цукровій фабриці Києва, де, як свідчить майстер, праця на підприємстві «тренувала і вдосконалювала мене ,як художника» [1, с.126] Малював портрети і завдяки чому

мав на фабриці неабиякий авторитет і матеріальну підтримку, яка була дуже потрібна в ті суворі часи.

Неможливо переоцінити значення рисунків, етюдів, замальовок, зроблених майстром з пам'яток архітектури у 30-х роках. Величезна кількість змальованих І. Гончаром архітектурних ансамблів, церков, архітектурних пейзажів з видами монастирів не збереглися і лише рисунки майстра свідчать про їх було існування. Як напише Наталка Поклад, журналіст, автор статей про життя і творчість І. Гончара, «...є в доробку Івана Макаровича ще одна не пересічна річ – пряме продовження Шевченкової «Мальовничої України», сотні графічних акварельних та олійних етюдів з усіх регіонів України...» [4, с.13].

Згодом рисунки продовжать своє життя у скульптурному, живописному відображенні. Багаточисленні штудії розвили в майстра навички малювання по пам'яті. Щоб зобразити форму без всякої природи у складному ракурсі, динаміці, уявити собі фігуру в русі чи у вільному положенні-це передусім потребує багато зусиль малювання з природи.

Численні альбоми заповнені та збережені майстром у повоєнні роки: «Солдат мого взводу», «Баяніст Фірсов», «Танкист Баровас», «Сестра Віра», «Польова кухня», « Біля ротного миномета», «На посту солдат мого взводу» та інші.

Рисунки свідчать про тверде засвоєння правил, схем та законів рисунку. В портретах добре просліджується основа форми. Майстер демонструє різні композиційні задачі, пошук вдалого рішення виразної постанови голови і фігури; в рисунках знайдено гармонійне положення рук, маси, голови, шії, плечового поясу. В іншому рисунку влучно узгоджений загальний силует портретованого з форматом аркуша. Вдало введені деталі, що підсилюють характеристику портрету – аксесуари, деталі одягу, предмети. Розв'язуючи іншу задачу художник зосереджує увагу глядача на обличчі, відносячи решту зображення на другий план. Цікавою видається трактовка фону, коли майстер вибирає відносно суттєвому чи композиційному задуму – нейтральний фон або тло з використанням елементів інтер'єру або пейзажу. Особлива увага приділяється конструктивному аналізу форм, та вирішенню задач виявлення великих форм.

На інших засадах базуються зображення пейзажів «Лівий берег Ельби», «Одна з вулиць Берліна».

Головне в характеристиці пейзажу – це вірне вирішення композиції, вибір найкращої точки зору. Художник знаходить її визначає лінію горизонту, основні деталі пейзажу. Вирішення задачі ускладнюється введенням в зображення фігури людини, як на рисунку «Дрезден, Лівий берег Ельби»

В глибокому просторі, на фоні архітектурного пейзажу задача ускладнюється, так як є глибинні плани – начертальні, повітряні. В рисунку визначена смислова єдність людини і навколишнього середовища, прочитується ясний, пластичний діалог. Низький горизонт в описуваному пейзажі підкреслює його монументальність. Високий горизонт, як на рисунку «Одна з вулиць Берліна» дозволяє дати більш широку панораму пейзажу, більш повну картину. Всі деталі

пейзажу добре пов'язані між собою, допомагають виразити головну ідею композиції. Явища перспективи передані вірно і чітко, не втрачають виразності та живості. Зображення розподілене на декілька планів(передній, середній, задній),при порівнянні їх між собою визначається масштабність предметів, внаслідок чого вирішується тональна задача рисунка. Використані закони повітряної перспективи: предмети на першому плані виконані у повну тональну силу матеріалу, другий план взято м'якше, дальні плани зображені легким натиском олівця.

Таким чином, аналіз рисунків митця, свідчить, що перед нами не тільки твори талановитого художника, а й професійно зрілого майстра,що вільно володіє мовою наукових, мистецьких навичок та вмінь. Та це і не викликає подиву, якщо прослідкувати, як цілеспрямовано і наполегливо І.Гончар служить своєму покликанню. Не цурається ніякої науки стосовно малювання, якщо була нагода у когось навчитись, він брав знання з великою увагою і зацікавленістю. В воєнні роки у щоденнику І.Гончара поряд з сумним описом жахіття війни, знову читаємо запис про появу нового « альбомчика для малювання». Аркуші з рисунками та записами лишаються свідками відданості покликанню художника та прикладом мужності людини.

Саме в створенні енциклопедії-альбому художник знайшов духовний притулок від догм соціалістичного режиму, замовчування, психологічного тиску з боку тоталітарної влади, створивши світ вічних гуманістичних цінностей. Не дивлячись на нівелюючі умови для пропагування та вивчення народного прикладного мистецтва, створення музею нової фундації – справа, яку майстер вважав пріоритетною і встиг створити 18 альбомів за змішаним принципом історійко-етнографічного й адміністративно-територіального районування, як свідчить заступник директора музею І.Гончара, кандидат історичних наук, заслужений діяч мистецтв України упорядник сучасного примірника альбомів І.Пошивайло «...помітно що митець планував розширити альбом до 50-ти, а може і до 100 томів, бо саме у цьому об'ємі він бачив узагальнену ілюстративну енциклопедію українського народу, де зафіксовано ту історико-культурну самобутність різних сіл і міст України, яка стрімко зникала на його очах»[4, с.10].

Таким чином, в такий спосіб майстер спростовував ствердження, яке активно пропагувалось за часів тоталітарного режиму, що народне мистецтво не має достатнього підґрунтя та потреби в розвитку, вивченні та пропагуванні.

В праці над своїми альбомами І. Гончар проявив себе як художник-графік та майстер шрифту.

І.Пошивайло висловив думку, про те, що альбом за виконанням наближається до давньоукраїнських рукописних книг.

В давнину рукописна книга виготовлялась в спеціальних майстернях, де над оформленням та створенням книги працювали не тільки письменники-каліграфи, а й художники і фахівці ,що виконували перепліт. Книгу прикрашав шкіряний перепліт, кути його обкладинки виконувались з золота чи

срібла, прикрашались визерунками, сріблом та золотом з дорогоцінним камінням. Переплети мали свої застібки й замки, щоб книга ніколи не потрапила в чужі руки.

Книга-альбом І.Гончара має аркуші з детальними підписами тушшю, що містять інформацію про зображення на представлених фотографіях. На аркуші розташовані і рисунки аквареллю: фрагмент орнаменту, детально змальована майстром копія місцевого гончарного посуду, рисунок народного інструменту або точна копія рушникового визерунку. Шрифт – писаний власноруч: заглавна буква особливо прикрашена, оформлення нагадує давні рукописні українські книги. Але якщо в давнину над книгою працювала ціла майстерня фахівців, то І.Гончар працював самотужки як історик, етнограф, художник-графік майстер шрифту.

Композиційна побудова альбому пов'язана з системою, яка має свою внутрішню драматургію. Описані і представлені предмети різні за матеріалом, формою, розміром ,кольором, змістом, їх компоновка на форматі потребує не тільки відчуття довшеної композиції й оригінальності мислення, але і знання об'єктивних законів сприйняття речі в контакті з навколишнім середовищем.

Майстер знайшов вдале художнє образне рішення, задумка увінчалась успіхом. І антураж, і зміст твору гармонійно створили інформативний ряд. Діалог синтезу мистецтв відбувся за рахунок глибокої, науково-художньої ідеї та мистецького виконання колажів, де є вдалими поєднання художніх фотографій і рисунків та шрифтів, зроблених самим майстром.

Книга допомагає суспільству переймати і використовувати знання, накопичені людством. За життя І.Гончара робота над альбомами лишилась не закінченою і не опублікованою. Можливість видання титанічної праці, яку вів майстер, гідно продовжують сьогодні його нащадки та послідовники. В 2005 році розпочалося укладання першого тому. Над альбомом працювали: керівник проекту Петро Гончар-директор музею народної творчості, талановитий художник, син-наслідувач великої справи, започаткованою І. Гончарем, Ігор Пошивайло – відповідальний редактор видання, заступник директора НЦНК з наукової частини, Ольга Вальшевська – художник-дизайнер, Кость Сачек – художник – графік видавництва „Оранта” та інші.

Проект альбому „Україна і Українці” одержав позитивні та зацікавлені відгуки. На Львівському форумі 2006 року альбом отримав „гран-прі” і викликав великий глядацький інтерес. Підкреслено його виразний характер, висока ступінь інформативності та доступності розглядання задуму, ідеї створення та змісту є безсумнівно привабливими для широкого кола глядачів та зацікавлених фахівців з мистецтвознавства, культурології, історії, етнографії. Порівнюючи цей проект з деякими сучасними мистецькими проектами живопису, скульптури, інсталяцій, які нерідко потребують додаткового пояснення мови та засобів виразності, цей альбом підкорює своєю ширістю, відкритістю, духовністю, притаманними творам народного мистецтва.

Отже, на думку автора цієї публікації, епоха технологічного прогресу домінує над ідеєю духовності в культурному та мистецькому просторі. Але технології не можуть бути пріоритетними в житті і творчості людини, це тільки засіб відтворення ідей, звичайно, за умови наявності ідеї твору. Прикладом високої мети, невичерпної кількості життєздатних ідей є багатогранна творчість І.Гончара.

Вже сьогодні втілюються різноманітні ідеї проєктів з метою розвитку мистецтва та пропагування народної творчості як фундаментального аспекту збереженні та розвитку мистецтва, культури та ідентифікації нації.

З'являються нові форми представлення інформації та демонстрування мистецтва, паралельно з друком книг з'явилися електронні книги, в зв'язку з цим постає питання подальшого існування мистецтва друкованої книги та мистецтва її оздоблення (мистецтво ілюстрації, гравюри, книжкова графіка, мистецтво шрифту тощо). Таким чином, при створенні таких примірників, як мистецький етнографічний альбом «Україна і Українці», будуть збережені вищезазначені графічні техніки, що сприятиме збереженню школи рисунку та мистецтва книжкової графіки. Книга, як і в давнину, має і буде мати важливе значення завдяки титанічній праці таких майстрів як І. Гончар. Творчість, ідеї, приклад таких майстрів, являється запорукою збереження та розвитку української та світової культури.

Виникають галереї у метро, де представлені роботи сучасних художників. І це – необхідність нашого часу. В такий спосіб добре було б запропонувати, щоб була можливість не тільки запрошувати глядача до музеїв, а й подбати про те, щоб музеї «виходили» на вулицю до глядача. Надати можливість пропагувати мистецькі проєкти, нові та ті що завоювали увагу пересічного глядача та отримали високу оцінку вузького кола фахівців та професіоналів. Наприклад, замість представленої рекламної інформації, яка зазвичай не гармонує з культурним осередком чи старовинним архітектурним ансамблем, видається доречним розмістити збільшену копію мистецьких фотографій з колекції музею І.Гончара чи вибрані аркуші з альбому «Україна та Українці», що безсумнівно сприяло б появі відчуття гідності і самоідентифікації нації, без яких її існування та розвиток неможливі.

Якщо показ творів мистецтва до недавнього часу був орієнтований на вертикально-опосередковане сприйняття, то в недалекому майбутньому він буде орієнтований ще і на віртуальне. За допомогою використання новітніх технологій з метою освіти та пропагування і впливу на розвиток культури ми побачимо на екранах наших домашніх моніторів та на відеомоніторах, що розташовані на вулицях міст, свята та сцени буденності українського народу з «оживших» світлин, які перетворюються завдяки новітнім технологіям на кінострічки.

Таким чином, сучасні технології, які використовуються в галузі реклами та розважальних програм, не виключаючи першого за умов виховання та пропагування мистецтва та духовної культури, нададуть можливість здійснитись прекрасним освітнім проєктам, що будуть мати вплив на розвиток та збереження для наступних поколінь культурних скарбів минулого.

Висновки. Прикладом свого героїчного життя, мовою своїх творів, своїми художньо-дослідницькими роботами, а саме працею «Україна й Українці», І.Гончар повертає нас до наших витоків, до живого джерела справжнього народного мистецтва, продовжує за допомогою своєї творчої спадщини впливати на соціокультурні процеси сьогодення, змушує нас усвідомити хто ми є.

Література:

1. Гончар І. «Майстер або Терни і лаври Івана Гончара»/І. Гончар, упоряд. та авт. щоденникових нотаток Н. Поклад; кер. проєкту та авт. передм. В. Яременко. – К.: МАУГІ, 2007. – Вип. 10. – 126 с.: іл.
2. Іван Гончар: альбом. Київ: видавництво «Мистецтво», 1971. – 1 с.
3. Лихачёв Д. С. «Письма о добром и прекрасном». Письмо сорок первое. Память культуры. – М: Детская литература, 1988, с. 205 – 207.
4. «Победители XIII форума издателей во Львове//Зеркало недели. – 2006. – №36. – 23 сентября. – С.19. – (Гран-прі присуджено книзі «Україна та українці: історико-етнографічний альбом Івана Гончара (вибрані аркуші)» (УЦНК Музей Івана Гончара)), видавництво «Оранта»).
5. Поклад Наталка. Непроминальність справжності, або Іван Гончар як національний митець//Слово Просвіти. – 2005. Ч.3. (276). – 20 – 26 січня. – с. 13.
6. Україна й українці: історико-етнографічний мистецький альбом Івана Гончара (вибрані аркуші). – Київ: УЦНК «Музей Івана Гончара», ПФ «Оранта», 2006 – 10с.